

**GROF
GESCHUT**

ONAFHANKELIJKHEID, DEKOLONISATIE
GEWELD EN OORLOG IN
INDONESIË

AZARJA HARMANNY

GROF

ARTILLERIE EN LUCHTSTRIJDKRACHTEN IN DE

GESCHUT

INDONESISCHE ONAFHANKELIJKHEIDSOORLOG, 1945-1949

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Deze publicatie komt voort uit het onderzoeksprogramma *Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950*. Een volledig overzicht van de publicaties van het programma is achter in dit boek dit vinden.

Het onderzoeksprogramma werd uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD), volgens de geldende regels voor onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), waarvan KITLV en NIOD deel uitmaken. Het programma is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de Nederlandse overheid.

Ontwerp omslag en binnenwerk: BVDT – Bart van den Tooren

Afbeelding omslag en titelblad: 2-2 RVA in stelling bij Reksosari, 23 oktober 1947. Bron: Th. van de Burgt, Nationaal Archief / Dienst Legercontacten (DLC).

Kaarten: Erik van Oosten

ISBN 978 94 6372 728 0

e-ISBN 978 90 4855 683 0

DOI 10.5117/9789463727280

NUR 680

Creative Commons License CC BY NC ND (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>)

© Azarja Harmanny / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2023

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

2. Kaart van Java

3. Kaart van Sumatra

Inhoudsopgave

13 WOORD VOORAF

17 1. INLEIDING

Een algemene slachting – Historiografie technisch geweld – Zware wapens, indirect vuur en vuursteun

26 Conceptueel kader

Militair vermogen – Een revolutie in vuurkracht – De tools of empire – Effecten – Risico, proportionaliteit en onderscheid – Moreel effect

37 Opzet

Aanpak – Brongebruik – Beperkingen

44 Terminologie en woordkeus

Grensoverschrijdend geweld – Militaire terminologie – Spelling

47 2. DE GEEST VAN SURABAYA

49 Japans-Indonesisch geweld

Rampspoed in Semarang – Willekeurige represailles

53 De Slag om Surabaya

Bewapening en gevechtskracht – De hel breekt los – Advance against a well-equipped foe – Kanonnen op Gunungsari – Piles of dead – Doods maar zeer veilig

80 Conclusie

83 3. BOMMENWERPERS VS. BAMBOESPEREN

84 Indonesische organisatie en bewapening

Van BKR tot Wehrkreise – Een zonderling conglomeraat – Zware wapens

- 92 Nederlandse troepenopbouw
Artillerie-afdelingen – Cavalerie-eskadrons – Vliegtuigsquadrons – Marine
- 104 Nederlandse bewapening
Brenguns en kachelpijpjes – Veldgeschut – Strafers en bommenwerpers – Oorlogsschepen – Tanks en pantserwagens – Stumperen met materieel
- 120 Achtergronden Nederlandse troepen
Een golf van geweld – The air is free
- 128 Opleiding aan Nederlandse zijde
Alles Engels wat de klok sloeg – Een zeer intensief wapenprogramma – Droog oefenen – Gecombineerde operatiën – Oorlogsrecht en ethiek
- 137 De Indische tactiek
- 141 Bevelvoering en moreel
Jeugdige schouders – Een zekere dosis moed
- 144 Achtergronden en opleiding Indonesische troepen
KNIL: belangrijke minderheid – PETA: fighting spirit – Opleidingen in oorlogstijd
- 150 Conclusie
- 153 **4. ZWARE WAPENS IN DE STRIJD**
- 153 Inleiding
- 154 Gewelddynamiek
Politieke restricties – Hervestiging – Offensieven – Guerrilla
- 182 Analyse van het optreden per wapen(systeme)
Artillerie – Luchtstrijdkrachten – Marineschepen
- 196 Conclusie
- 199 **5. DRIE BESCHIETINGEN NADER BESCHOUWD**
- 200 Algemene aanval op Semarang
Muis in de val – De slag om de stad – Bombardementsacties – Een gevoel van misnoedigheid – De ‘moreele factor’
- 216 De ‘kanonnade’ van Karanganyar
Voorgeschiedenis: een artillerieafdeling – De toestand bij den vijand – De kanonnade – De rivier zag rood – Angstpsychose – Wroeging – Pure dwaasheid

234	De operette van Wonosari <i>Yogya onder vuur – Gelegenheidsdoelen – Doffe roffels – Terroristic tactics – Betreurenswaardig doch onvermijdelijk</i>
249	Conclusie
253	6. LEEF LANGER, SCHIET EERST
253	Effecten <i>Letaliteit – Doden tellen – Burgerslachtoffers – Verhouding tot andere vormen van geweld – Indirecte gevolgen en politieke weerslag – Bescherming bevolking tegen grof geschut – Aanpassing Indonesische strijdkrachten – Aanpassing Nederlandse troepen</i>
275	Effectiviteit <i>Geraas van naderende strijdmachines – Artillerie of luchtstrijdkrachten? – Preventieve werking – Precisie – Terrein – Waarneming en verbindingen</i>
285	Motieven <i>Risico – Moreel – Represaille en wraak</i>
294	Ethische en juridische aspecten <i>Reflectie – Risico en proportionaliteit – Verantwoordelijkheid – Schadevergoedingen en juridische behandeling</i>
305	CONCLUSIE <i>Achtergronden – Inzet – Gevolgen – Verklaringen</i>
315	Naschrift
317	Dankwoord
319	Bijlage
326	Noten
373	Gebruikte afkortingen en acronymen
376	Begrippenlijst
379	Geraadpleegde bronnen
396	Over de auteur
397	Personenregister
403	Geografisch register
409	Register van militaire eenheden

KAARTEN EN FIGUREN

5	1	Kaart van de Indonesische archipel
6	2	Kaart van Java
7	3	Kaart van Sumatra
95	4	Tijddiagram artillerie-afdelingen
102	5	Tijddiagram vliegtuigsquadrons en marineschepen
156	6	Staafdiagram artilleriebeschietingen en 'geweldsvluchten'
163	7	Kaart Westfront Surabaya, 1946-1947
181	8	Kaart 'geweldsvluchten' B-25's op Sumatra, 1949
184	9	Tabel met indicatieve cijfers artilleriebeschietingen
186	10	Artilleriebeschietingen per afdeling
208	11	Kaart beschietingen Semarangfront augustus 1946
224	12	Kaart artillerie regio Gombong, aug. t/m okt. 1947
240	13	Kaart luchtaanval op Wonosari, 1949

Woord vooraf

Op een foto in een serie van legerfoto's van Thijmen van de Burgt is een nostalgisch zwart-wit landschap in Midden-Java te zien, met rijstvelden en de silhouetten van de beroemde vulkanen Merapi en Merbabu op de achtergrond. Niets aan de hand, ware het niet dat er een kanon op de voorgrond staat, inclusief stuksbemanning. Twee van de artilleristen houden projectielen vast, een andere tuurt door het richttoestel. De stukscommandant heeft zojuist het bevel 'vuur!' gegeven, rook verwaait uit de schietbuis. De foto is onscherp door de trilling van het schot. Het is 23 oktober 1947 en de 2e Afdeling van het 2e Regiment Veldartillerie (2-2 RVA) van de Koninklijke Landmacht (KL) ondersteunt een zogenoemde zuiveringsactie van het 2e Bataljon van het 6e Regiment Infanterie (2-6 RI) in het kampongcomplex Karanggedeh, niet ver van Salatiga. In totaal vuurt de artillerie die dag 338 granaten af op 'vijandelijke weerstandskernen'. Over het resultaat noteert de afdeling in het officiële oorlogsdagboek: 'vijandelijke stellingen effectief beschoten en opdringende vijand uiteen geslagen.'

Bij het horen van het woord Indonesië zullen velen denken aan het decor van vulkanen en rijstvelden, maar het was het geweld dat op de voorgrond stond tijdens een groot deel van de Nederlandse aanwezigheid aldaar, culminerend in een hevige onafhankelijkheidsoorlog tussen 1945 en 1949. Het contrast tussen het natuurschoon en het geschut impliceert een vraag die bij

een analyse van zware wapens ook steeds op de achtergrond meespeelt: wat deden zulke zware wapens in de kleinschalige guerrillastrijd die in die jaren in Indonesië werd gevoerd? Deze vraag grijpt terug op een ietwat geromantiseerde voorstelling van dat conflict – van patrouillelopen in de tropenhitte, schermutselingen in de jungle en guerrilla's bewapend met bamboesperen –, een beeld dat bij mijzelf, voordat ik begon aan dit onderzoek, ook post had gevat, en dat je ook in Nederlandse en Indonesische literatuur veel aantreft. Dat de strijdende partijen zelf maar al te graag gebruikmaakten van kanonnen, tanks en ander zwaar oorlogstuig als die mogelijkheid zich aandienende, zal menigeen niet scherp voor de geest staan. Een versluiserende term als 'politieone acties', nog altijd een begrip dat bij veel mensen herkenning oproept, helpt daarbij niet. Het was een harde oorlog, die met alle beschikbare middelen werd uitgevochten.

Legerfotografen zoals Thijmen van de Burgt droegen actief bij aan de verzachting van de beeldvorming rond het conflict. Afdrukken van een schietend kanon in een verder leeg landschap doorstonden de toets van de Dienst Legercontacten. Foto's van slachtoffers die dergelijke beschietingen maakten, waren minder gewenst. De rauwe werkelijkheid die aan de ogen van de fotografen voorbijtrok legden zij maar zelden vast, of bereikte het Nederlandse volk niet. Het publiek werd gerustgesteld met beelden van een klinische militaire operatie en grootschalige hulp aan de bevolking. Pas later kwamen er scheuren in dit beeld, nadat gecensureerde en door militairen zelf gemaakte foto's opdoken in de media.²

Mijn eigen historische beeldvorming maakte een vergelijkbare ontwikkeling door. Mijn persoonlijke interesse voor Indonesië begon als een fascinatie voor het gegeven dat een klein landje een eilandenrijk had veroverd en bestuurd dat zo'n elfduizend kilometer ver weg ligt en onnoemlijk veel groter is. De eerste beelden die ik zag van dit koloniale project waren van witte mannen in dito pakken, zittend op rotanstoelen op veranda's, die een luxe leven leidden als landbouwondernemer of bestuurder onder de tropenzon. Maar zoals de openingszin luidt van een recent overzichtswerk over de Nederlandse aanwezigheid overzee: 'koloniale geschiedenis is militaire geschiedenis.'³ Het duurde dan ook niet lang voor de beelden van de planters plaatsmaakten voor studies naar krijgsverrichtingen, zoals de Aceh-oorlog (1873-ca. 1913) en later ook de campagnes van kapitein Raymond Westerling en het Depot Speciale Troepen op Sulawesi (december 1946–februari 1947). Het leven op de veranda, zo bleek, werd mogelijk gemaakt door een bestuur met ijzeren vuist.

Op 2 december 2016 besloot het tweede kabinet-Rutte tot financiering

van een groot onderzoek naar het geweldgebruik van Nederlandse troepen tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Dit werd het programma ‘Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1949’ (ODGOI), uitgevoerd door het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).⁴ Mij werd gevraagd om, als onderzoeker verbonden aan het laatstgenoemde instituut, een deelstudie uit te voeren naar de inzet van ‘technisch geweld’ tijdens dat conflict (op de betekenis van dit begrip kom ik uitgebreid terug), en die als dissertatie in te dienen. De belangrijkste onderzoeksresultaten werden gebundeld in het boek *Over de grens*, dat in februari 2022 verscheen, en dat ook een hoofdstuk over zware wapens bevat.⁵ Van tevoren wist ik, als iemand die zichzelf in de eerste plaats als koloniaal historicus beschouwde en slechts in tweede instantie als militair historicus, niet of dat onderzoek een lust of een last zou gaan worden. Zoals meestal bij een proefschrift werd het een beetje van allebei. De tegenstelling die ik in de omslagfoto zag heb ik tijdens het schrijven van dit boek in elk geval ook ervaren, en zit besloten in het – niet erg vrolijk stemmende, maar wel gevolgrijke – onderwerp van studie.

Beperkt geweld

Tekening over het Nederlandse geweldgebruik, afgedrukt in 5 jaar Indonesia Merdeka, 5 jaar De Vlam, een uitgave van de socialistische stichting De Vonk, 18 december 1948. Bron: Wim van Wieringen, privécollectie C.J. Reumer.